

MARIUSZ URBANEK*

Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa Polska

STANY POSIADANIA PRZEZ PRZECIWNIKA OBSZARU DZIAŁAŃ ZBROJNYCH

STATUS OF POSSESSION OF THE AREA OF MILITARY OPERATIONS BY THE ENEMY

ABSTRAKT: Wraz z odtworzeniem Wojsk Obrony Terytorialnej w 2016 roku Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej zyskały nowe możliwości prowadzenia działań taktycznych. Zgodnie z zasadą permanentności, pododdziały lekkiej piechoty pozostają w stałym rejonie odpowiedzialności nawet jeżeli w trakcie prowadzenia działań zbrojnych rejon znajdzie się wewnątrz ugrupowania bojowego przeciwnika. Doktryny WOT jak i Wojsk Lądowych określają taki rejon jako teren czasowo zajęty przez przeciwnika i automatycznie zalecają przechodzenie do prowadzenia działań niekonwencjonalnych, które wiążą się z działaniami w konspiracji i działaniami ruchu oporu. W związku z tym, teren czasowo zajęty przez przeciwnika jest traktowany jak teren okupowany. Jednak nie każdy rejon, w którym znajduje się przeciwnika musi być od razu tak pojmowany. Mogą zaistnieć jeszcze inne stany posiadania przez przeciwnika określonych rejonów, obszarów, w których prowadzone są działania zbrojne. Rejon może być zajęty, opanowany, kontrolowany a w ostateczności dopiero okupowany przez przeciwnika. Każdy kolejny wymieniony stan posiadania przez przeciwnika rejonu działań zbrojnych jest znaczeniowo szerszy od poprzedniego i jednoznacznie określa zależności pomiędzy wojskami przeciwnika a rejonem. Literatura wojskowa jednak nie uwzględnia stanów pośrednich. Dodatkowo, patrząc przez pryzmat terminologii Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO), sam teren czasowo zajęty przez przeciwnika jest w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej niewłaściwie interpretowany.

* dr Mariusz Urbanek, War Studies University, Warsaw, Poland

 <https://orcid.org/0000-0003-3779-1304> m.urbanek@pracownik.akademia.mil.pl

SŁOWA KLUCZOWE: teren czasowo zajęty przez przeciwnika, teren zajęty, teren opanowany, teren kontrolowany, teren okupowany, okupacja, działania niekonwencjonalne, działania nieregularne

ABSTRACT: With the reconstruction of the Territorial Defense Forces in 2016, the Armed Forces of the Republic of Poland gained new opportunities to conduct tactical operations. According with the principle of permanence, light infantry subunits remain in a permanent area of responsibility even if in the course of hostilities the area is moved inside the enemy combat group. The doctrines of the TDF and the Land Forces define such a region as an area temporarily occupied by the enemy and automatically recommend the transition to unconventional operations, which are associated with underground and resistance activities. Therefore, an area temporarily occupied by an enemy is treated as an occupied area. However, not every area where the enemy is located must be understood in this way. There may also be other states of possession by the enemy of specific regions, areas where military operations are conducted. The region can be occupied, seized, controlled and finally occupied by the enemy. Each successive status of possession of the area of military operations by the enemy is significantly broader than the previous one and clearly defines the relationship between the enemy's troops and the region. Military literature, however, does not include intermediate states. Additionally, looking through the terminology of the North Atlantic Treaty Organization (NATO), the territory temporarily occupied by the enemy is misinterpreted by the Polish Armed Forces.

KEYWORDS: temporarily occupied territory, occupied territory, seized territory, controlled territory, occupied territory, occupation, unconventional operations, irregular operations

WPROWADZENIE

24 lutego 2022 roku około godziny 4.00, chwilę po zakończeniu przemówienia Władimira Putina, Federacja Rosyjska rozpoczęła atak na Ukrainę uderzeniami raketowymi na cele w różnych częściach kraju. Niedługo po tym, pewne siebie rosyjskie wojska, zgromadzone pod pozorem ćwiczeń wokół granicy z Ukrainą ruszyły do natarcia na czterech kierunkach. W mediach można było obserwować kolumny przemieszczających się wojsk z charakterystycznymi literami Z, V, O, X oraz A namalowanymi na sprzęcie wojskowym. Pierwsze dni dynamicznych działań nie przyniosły spektakularnych walk, bo opór ze strony Ukraińskiej nie był zbyt mocny. Z tego to powodu „czerwona plama” na mapie Ukrainy, która odzwierciedlała położenie wojsk przeciwnika zaczęła się dość szybko powiększać. W Polskich mediach rozpoczęła się bieżąca relacja z wojennych wydarzeń, a dziennikarze na fali emocji zaczęli prześcigać się w coraz to wymyślniejszych nazwach określających wojska Federacja Rosyjskiej i jej Prezydenta. Jednym z bardziej popularnych określeń było słowo okupant. Użycie tego zwrotu przez dziennikarzy w stosunku do przeciwnika-adwersarza, już drugiego dnia konfliktu, może świadczyć o pewnej nieznamomości terminologii międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych i być może historii Polski. Jednakże na bazie tych dziennikarskich pomyłek, warto przeanalizować w jakiej kondycji znajduje się narodowy, militarny system pojęciowy dotyczący obszarów, które stały się tą wcześniej wspomnianą „czerwoną plamą” na mapie, czyli obszarów, które w trakcie działań wojennych znalazły się pod kontrolą przeciwnika. W Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej takie tereny nazywane są terenami czasowo zajętymi przez przeciwnika. Jednakże, literatura wojskowa stosuje również takie określenia jak: teren zajęty przez przeciwnika, teren opanowany przez przeciwnika, teren kontrolowany przez przeciwnika czy też teren utracony na rzecz przeciwnika. Praktyka pokazuje dobitnie, że sformułowania te stosowane są przez żołnierzy zawodowych zamiennie. W związku z tym należy zadać sobie pytanie czy terminy te rzeczywiście oznaczają to samo i czy mogą być swoimi synonimami. Czy teren zajęty przez przeciwnika możemy traktować jako teren okupowany?

PRZEGLĄD LITERATURY

Zarówno polskojęzyczna jak i anglojęzyczna literatura wojskowa poświęcona terenom które w trakcie działań znalazły się po stronie przeciwnika jest uboga. W zasadzie brak jest wydawnictw całkowicie poświęconych zagadnieniu. Wzmianki o temacie możemy jedynie

odnaleźć w dość bogatej literaturze dotyczącej prowadzenia działań nieregularnych. Aktualnie, działania nieregularne zostały terminologicznie wyparte przez działania niekonwencjonalne, które z racji swej nowości nie doczekały się jeszcze wnikliwej analizy. Co więcej literatura ta bardziej skupia się na samym prowadzeniu działań taktycznych niż na analizie stanów posiadania przez przeciwnika obszaru działań zbrojnych. Natomiast, z punktu widzenia międzynarodowego prawa humanistycznego konfliktów zbrojnych (MPHKZ), literatura traktująca o okupacji jest bardzo bogata. Zagadnienia dotyczące działalności na obszarach okupowanych są dość wnikliwie omówione, a wiedza w tym zakresie dobrze usystematyzowana.

METODOLOGIA

Opracowanie artykułu wymagało przeprowadzenia analizy treści i oceny literatury przedmiotu uwzględniając dwa zasadnicze Rodzaje Sił Zbrojnych: Wojska Lądowe oraz Wojska Obrony Terytorialnej. Ze względu na niejawną charakter doktryny Wojsk Specjalnych zostały pominięte. Wnikliwe studia nad literaturą ujawniły znaczące luki w systemie wiedzy i pozwoliły sformułować ogólny problem badawczy w formie pytania: Jak określać obszar który w toku prowadzenia działań wojennych znalazł się po stronie przeciwnika? Udzielenie odpowiedzi na to pytanie miało ułatwić osiągnięcie celu badawczego, za jaki przyjęto poszerzenie i usystematyzowanie wiedzy dotyczącej aparatu pojęciowego związanego z różnymi stanami posiadania przez przeciwnika obszaru działań zbrojnych. Aby ułatwić rozwiązanie tak złożonego problemu ogólnego uznano za celowe określenie szczegółowych problemów badawczych, takich jak:

1. Czy literatura wojskowa w jednoznaczny sposób definiuje poszczególne stany posiadania przez przeciwnika obszaru prowadzenia działań zbrojnych?
2. Czy teren czasowo zajęty przez przeciwnika jest we właściwy sposób pojmowany w SZ RP?
3. Jakie są zależności pomiędzy poszczególnymi stanami posiadania przez przeciwnika obszaru prowadzenia działań zbrojnych a okupacją.

W odniesieniu do wymienionych problemów szczegółowych sformułowano hipotezę roboczą:

W literaturze przedmiotu panuje chaos pojęciowy i nie ma jasno zdefiniowanych stanów posiadania przez przeciwnika obszaru działań zbrojnych. Biorąc pod uwagę terminologię NATO

używane w SZ RP pojęcie terenu czasowo zajętego przez przeciwnika jest niewłaściwie rozumiane przez żołnierzy i nie ma związku z faktycznym zajęciem terenu. Poszczególne stany posiadania przez przeciwnika obszaru działań zbrojnych nie mogą być utożsamiane z okupacją.

WOJSKOWE POGLĄDY

Zasadniczo w doktrynach wojskowych funkcjonuje pojęcie terenu czasowo zajętego przez przeciwnika. W ten sposób dokumenty dotyczące Wojennego Systemu Dowodzenia traktują tereny, które w trakcie prowadzenia działań wojennych znalazły się po stronie przeciwnika. Warto więc przytoczyć w zasadzie jedyną definicję terenu czasowo zajętego przez przeciwnika. Zarówno leksykony wojskowe jak i regulaminy w swoich zasobach nie definiują tego pojęcia. Dokument doktrynalny *DD-3.40 Wojska Obrony Terytorialnej w operacji*, wydany w 2018 roku definiuje obszar czasowo zajęty „jako część terytorium państwa, które w ramach działań zbrojnych zostało czasowo zajęte przez przeciwnika. Zajęcie terytorium przez przeciwnika może być spowodowane utraceniem inicjatywy wojsk własnych lub w sposób planowy”¹. Niestety z tej definicji nie można za dużo wywnioskować, ponieważ nie określa ona, ile czasu trwa czasowe zajęcie terenu i czy ewentualnie po tym czasie teren może być zajęty trwale (nie czasowo). Definicja precyzyjnie nie określa również czym faktycznie jest samo zajęcie terenu przez przeciwnika. To, że teren może być zajęty w sposób wymuszony lub planowy również nic nie wnosi do zrozumienia terminu. Wydaje się zatem że literatura doktrynalna prezentuje podejście zero-jedynkowe w którym teren czasowo zajęty przez przeciwnika jest niejako synonimem okupacji. Potwierdzeniem tej tezy są dalsze zapisy doktryny. W ramach głównych zadań w obszarach czasowo zajętych przez przeciwnika pododdziały lekkiej piechoty skupiają się głównie na prowadzeniu działań niekonwencjonalnych, czyli tych które jednoznacznie kojarzą się z terenami okupowanymi. Jednakże, jeżeli analizie poddamy obszary działania wojsk obrony terytorialnej oraz zadania w ramach współdziałania z innymi elementami podsystemu militarnego to znajdziemy treści, które będą zaprzeczeniem tej tezy. Z analizy rysunku 1 wynika, że w rozumieniu WOT każdy teren na którym znajduje się przeciwnik jest terenem czasowo zajęty przez przeciwnika niezależnie od sposobu w jakim faktycznie przeciwnik dany teren pozyskał. Stanowi to dość dużą rozbieżność w podejściu do struktury prowadzenia działań taktycznych przez wojska lądowe, które w miejscu terenu czasowo zajętego przez przeciwnika

¹ *DD-3.40 Wojska Obrony Terytorialnej w operacji*, Warszawa 2018, s. 53.

mają strefę działań głębokich. Taka sytuacja nie powinna mieć miejsca, ponieważ to wojska lądowe będą wiodącym rodzajem sił zbrojnych w razie jakichkolwiek działań bojowych, a pododdziały lekkiej piechoty WOT będą albo im podporządkowane albo będą działały na korzyść wojsk lądowych. Wydaje się więc, że zastosowanie zaledwie jednego pojęcia dotyczącego tak skomplikowanego zagadnienia nie jest wystarczające, aby w zrozumiały sposób opisać stan posiadania przez przeciwnika obszaru działań zbrojnych.

Rysunek 1: Obszary działań WOT i WL

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *DD-3.40 Wojska Obrony Terytorialnej w operacji*, Warszawa 2018, s. 25 oraz *Regulamin Działań Wojsk Lądowych*, Warszawa 1999, s. 35.

W tym miejscu warto wspomnieć o jeszcze jednej rozbieżności w doktrynie. Definicja opisuje „obszar” czasowo zajęty przez przeciwnika, natomiast obszary działań zobrazowane w rysunku 1 wymieniają „teren” czasowo zajęty przez przeciwnika. Jest to dość znacząca niezgodność bowiem „teren jest to część powierzchni lądowej o dowolnej wielkości wraz z rzeźbą i pokryciem”² i oprócz pogody, geografii oraz infrastruktury jest jednym z elementów fizycznego wymiaru środowiska walki³. Natomiast elementami składowymi terenu są: rzeźba, drogi, grunty, wody, roślinności i osiedla⁴. Mówiąc więc o terenie mamy na myśli tylko ten jeden, fizyczny element środowiska walki o nieokreślonej wielkości. Natomiast w działaniach taktycznych SZ RP używają terminów rejonów (pasów, obszarów) działań, których wielkość ograniczona jest elementami dowodzenia i koordynacji działań (np. liniami rozgraniczenia). W związku z tym teren jest tylko jednym z elementów rejonu czy obszaru działania.

² L. Elak, *Działania taktyczne Wojsk Lądowych SZ RP*, Warszawa 2014, s.87.

³ A. Bujak, *Środowiska a działania bojowe na terytorium Polski*, Toruń 2000, s. 44.

⁴ Ibidem, s.88.

Analizując *Regulamin Działań Wojsk Lądowych* z 1999 roku wzmiankę o obszarze opanowanym przez przeciwnika można znaleźć w definicji działań nieregularnych. Zgodnie z zapisami regulaminu działania nieregularne „to rodzaj walki prowadzonej w formie działań bojowych zgrupowań taktycznych (pododdziałów) przygotowywanych już w czasie pokoju lub doraźnie tworzonych w czasie wojny, stosujących specyficzne sposoby walki w celu zwalczania i dezorganizowania działań przeciwnika na obszarze przez niego opanowanym”⁵. Czytając dalej regulamin można dowiedzieć się, że jednym z najważniejszych zadań zgrupowań taktycznych (pododdziałów) prowadzących działania nieregularne jest pomoc w zorganizowaniu ruchu oporu na terenie kontrolowanym przez przeciwnika⁶. Podobne treści można znaleźć w aktualnie używanym przez wojska lądowe *Regulaminie Działań Wojsk Lądowych* z 2008 roku. Co prawda w definicji działań nieregularnych zniknął zapis o dezorganizowaniu działań przeciwnika na obszarze przez niego opanowanym, lecz w zadaniach, pomoc w organizacji ruchu oporu na terenie kontrolowanym przez przeciwnika pozostała. Ponadto, w regulaminie można znaleźć zapisy o zgrupowaniach wojsk wydzielanych specjalnie do działań na terenach kontrolowanych przez przeciwnika. W związku z powyższym należy stwierdzić, że doktryny i regulaminy wojskowe oprócz terenu czasowo zajętego przez przeciwnika wprowadzają jeszcze dodatkowe pojęcia terenu opanowanego przez przeciwnika i terenu przez niego kontrolowanego. Niestety oprócz tego pierwszego żadne z kolejnych pojęć nie zostało zdefiniowane lub chociaż szerzej opisane, co daje podstawę do myślenia, że terminy te mogą być swoimi synonimami.

Literatura NATO w odniesieniu do analizowanego obszaru posługuje się terminem rejonu niedostępnego. Pojęcie to przewija się w publikacjach dotyczących prowadzenia działań niekonwencjonalnych i jasno stwierdza, że są one prowadzone są w rejonach niedostępnych. Według *APP-6 Słownik terminów i definicji NATO* jest to rejon „pozostający pod kontrolą przeciwnika lub podmiotów wrogo nastawionych, na którym siły własne mają ograniczoną zdolność skutecznego działania w ramach istniejących ograniczeń operacyjnych oraz zdolności sił”⁷.

⁵ *Regulamin Działań Wojsk Lądowych*, Warszawa 1999, str. 13-1.

⁶ *Ibidem*, str. 13-2.

⁷ *AAP-6 Słownik terminów i definicji NATO*, 2017, s. 152.

Dokonując analizy obszarów które w trakcie działań znalazły się po stronie przeciwnika, nie sposób nie odnieść się do literatury związanej z MPHKZ. W terminologii prawniczej funkcjonuje pojęcie okupacji. Termin ten, który przeciętnemu Polakowi kojarzy się nierozdzielnie z wydarzeniami drugiej wojny światowej, oznacza w międzynarodowym prawie obszar, który jest kontrolowany przez przeciwnika. *Regulamin Haski* z 1927 roku jest jednym z dokumentów międzynarodowych który w szczegółowy sposób dokonuje charakterystyki tego obszaru. Między innymi artykuł 42 uznaje „terytorium za okupowane, jeżeli faktycznie znajduje się pod władzą armii nieprzyjacielskiej. Okupacja rozciąga się jedynie na te terytoria, gdzie władza ta jest ustanowiona i gdzie może być wykonywana”⁸.

Wobec powyżej przytoczonych treści należy stwierdzić, że literatura wojskowa nie jest jednomyślna w zakresie nazewnictwa obszarów, które w trakcie prowadzenia działań znalazły się po stronie przeciwnika. Najpowszechniejszym określeniem jest teren czasowo zajęty przez przeciwnika, ale obok funkcjonują pojęcia terenu opanowanego przez przeciwnika, terenu kontrolowanego czy też terenów czasowo utraconych bądź okupowanych. Żadne z tych pojęć nie jest również kompatybilne z terminologią NATO, gdzie stosowane jest pojęcie rejonu niedostępnego. Wątpliwe jest również samo zastosowanie słowa „teren” które w zasadzie odnosi się jedynie do aspektów fizycznych środowiska walki i nie ma określonych granic.

TEREN CZASOWO ZAJĘTY PRZEZ PRZECIWNIKA

Przytoczona wcześniej definicja terenu czasowo zajętego przez przeciwnika nie wyjaśnia istoty pojęcia. Jednakże przez żołnierzy jest rozumiana jednolicie jako teren, który w trakcie prowadzenia działań znalazł się pod władzą przeciwnika. Oznacza to teren, w którym, w zasadzie siły zbrojne nie mają możliwości prowadzenia regularnych działań i przechodzą do prowadzenia działań niekonwencjonalnych, czyli działań skupionych na taktyce pododdziałów nieregularnych i na budowaniu ruchu oporu. Tym samym rozumienie terenu czasowo zajętego przez przeciwnika jest jednoznaczne z okupacją. Takie podejście wydaje się błędne, bo przecież nie każdy teren na którym znajdzie się przeciwnik należy traktować jako teren okupowany. Warto zatem zastanowić się czym faktycznie jest teren czasowo zajęty przez przeciwnika oraz używane zamiennie teren opanowany i teren kontrolowany przez przeciwnika.

⁸ *Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej*, (Dz. U. z dnia 10 marca 1927 r.).

Z uwagi na fakt że leksykony wojskowe nie definiują wspomnianych pojęć, poszukiwania znaczenia warto rozpocząć od analizy słownika języka polskiego. Według jego zapisów semantyka poszczególnych określeń przedstawia się następująco. Zająć (zajmować) oznacza:

1. zapełnić sobą lub czymś jakąś przestrzeń lub powierzchnię;
2. usiąść lub stanąć w określonym miejscu;
3. wziąć coś w posiadanie⁹.

Opanować (opanowywać) oznacza:

1. zająć jakiś obszar, zdobyć władzę na jakimś terenie, przewagę w jakiejś dziedzinie;
2. zyskać kontrolę nad czymś¹⁰.

Natomiast znaczenie terminu kontrolować to:

1. sprawdzać, badać coś;
2. sprawować nad kimś lub nad czymś nadzór;
3. dominować w jakiejś dziedzinie¹¹

Już ta szybka, pobieżna analiza semantyczna pozwala stwierdzić, że terminy te rzeczywiście znaczeniowo są do siebie bardzo zbliżone, skoro opanować oznacza zająć jakiś obszar lub zyskać nad nim kontrolę. Wydaje się jednak, że każdy z terminów ma jednak trochę szersze znaczenie. Mimo wszystko tylko na tej podstawie nie da się jasno przełożyć znaczeń powyższych terminów na grunt wojskowy.

Wracając jednak do literatury wojskowej słowa „zająć” i „opanować” pojawiają się w *Regulaminie Działania Wojsk Lądowych* w rozdziałach dotyczących obrony i natarcia. Jednym z podstawowych celów obrony jest utrzymanie zajmowanego rejonu i jednocześnie uniemożliwienie przeciwnikowi opanowania go¹². Natomiast natarcie polega między innymi na opanowaniu zajmowanego przez przeciwnika terenu¹³. Skoro w natarciu mamy opanować teren zajmowany przez przeciwnika, a w obronie uniemożliwić przeciwnikowi opanowanie

⁹ Strona internetowa Słownik Języka Polskiego.pl, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/zaj%C4%85%C4%87.html>, [dostęp: 10.03.2023]

¹⁰ Strona internetowa Słownik Języka Polskiego.pl, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/opanowa%C4%87.html>, [dostęp: 10.03.2023]

Strona internetowa Słownik Języka Polskiego.pl¹¹, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kontrolowa%C4%87.html>, [dostęp: 10.03.2023]

¹² *Regulamin Działania Wojsk Lądowych*, Warszawa 2008, s.27.

¹³ *Ibidem*, s. 55

terenu zajmowanego przez wojska własne to oznacza, że zająć i opanować nie może mieć tego samego znaczenia. Wydaje się więc, że zajęcie terenu oznacza fizyczne rozmieszczenie w nim sił (np. zajęcie rejonu obrony) natomiast opanowanie terenu polega na zmuszeniu przeciwnika do wycofania się z terenu przez niego zajętego. Idąc dalej tym tokiem rozumowania, zajęcie terenu następuje bez przeciwdziałania strony przeciwnej (np. zajęcie rejonu rozmieszczenia), natomiast opanowanie z aktywnym jej przeciwdziałaniem (np. opanowanie obiektu ataku). Częściowe potwierdzenie tej tezy odnajdziemy w *Normie Obronnej – Wojskowe symbole graficzne*. Wśród wielu znaków graficznych a dokładniej wśród znaków dotyczących zadań taktycznych możemy odnaleźć między innymi zadania: zająć¹⁴, opanować¹⁵ i kontrolować¹⁶. Niestety poza symbolem graficznym, norma obronna podobnie jak cała wojskowa literatura nie wyjaśnia co dokładnie dany termin oznacza. Dokładne objaśnienie tych zadań taktycznych znajduje się w literaturze NATO, a dokładniej w *ATP-112 Mission task verbs for use in planning and dissemination of orders*. W tej doktrynie oprócz graficznego symbolu zadania taktycznego możemy znaleźć także jego krótką definicję. Według jej zapisów zajęcie (ang. *occupy*) to rozmieszczenie sił w określonym rejonie lub lokalizacji która jest wolna od aktywnego przeciwdziałania¹⁷. Opanować (ang. *seize*) to wejść w posiadanie określonego rejonu, lokalizacji lub obiektu przy użyciu siły¹⁸. Natomiast kontrolowanie (ang. *control*) to używanie swojego wpływu w stosunku do jednostki, procesu, obiektu czy rejonu aby ustanowić, wytworzyć określoną sytuację lub zdarzenie albo uchronić przed określoną sytuacją lub zdarzeniem¹⁹. Dalsze uszczegółowienie powyższych definicji znajdziemy w literaturze armii Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. W *FM 3-90-1 Offence and Defence*, również możemy odnaleźć objaśnienie zadań taktycznych. Zajęcie (ang. *occupy*) to zadanie, które obejmuje przemieszczenie do określonego rejonu. Zarówno przemieszczenie jak i rozmieszczenie sił w rejonie odbywa się bez przeciwdziałania ze strony przeciwnika. Jednostki z reguły zajmują

¹⁴ Norma Obrona, *Wojskowe symbole graficzne*, MON, Warszawa 2016, s. 314.

¹⁵ Ibidem, s. 319

¹⁶ Ibidem, s. 303

¹⁷ *ATP-112 Mission task verbs for use in planning and dissemination of orders*, NATO 2020 s. 2-16, tłum. własne.

¹⁸ Ibidem, s. 2-19, tłum. własne.

¹⁹ Ibidem, s. 2-5, tłum. własne.

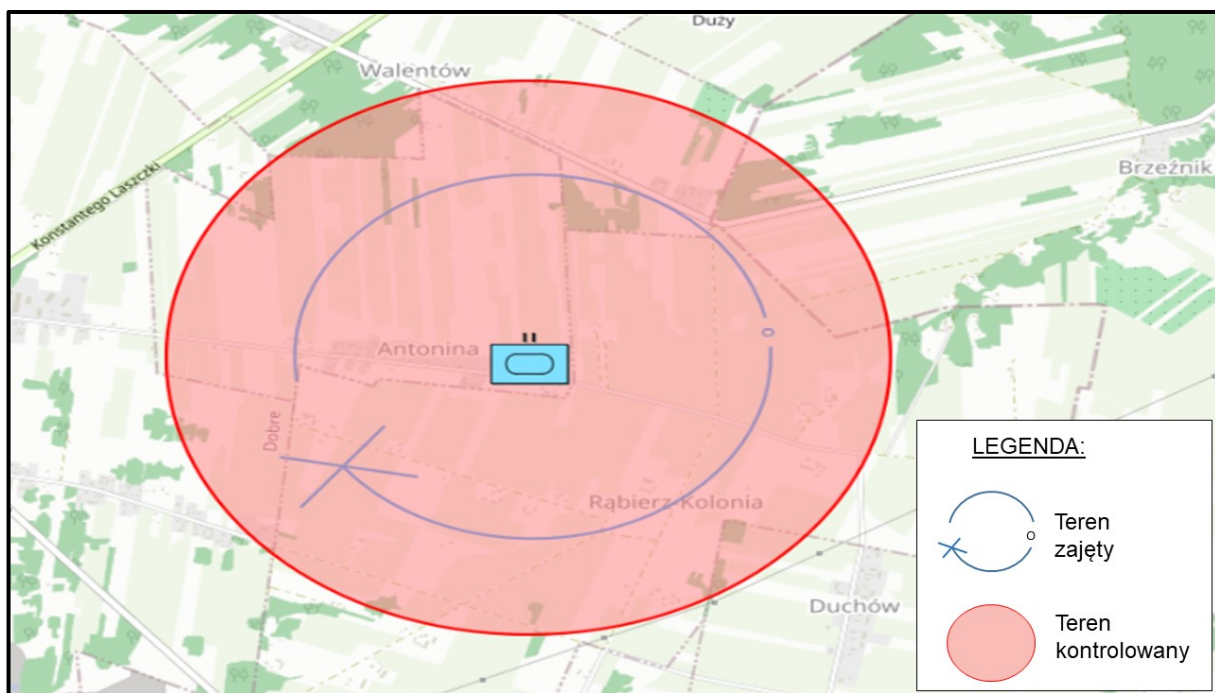
rejony rozmieszczenia, obiekty (w domyśle budynki) oraz rejony obrony²⁰. Zadanie taktyczne opanować (ang. *seize*) polega na wejściu w posiadanie wskazanego rejonu przy użyciu siły. Rejon jest uznany za opanowany kiedy wszystkie siły przeciwnika zostały zniszczone lub zmuszone do wycofania i nie mogą oddziaływać na opanowany obiekt ogniem bezpośrednim²¹. Natomiast zadanie taktyczne kontrola (ang. *control*) to zadanie, w którym siły poprzez fizyczne oddziaływanie w określonym rejonie uniemożliwiają jego wykorzystanie przez wojska przeciwnika i jednocześnie same mogą go wykorzystywać do rozwijania powodzenie dalszych działań. Kontrola nad rejonem może być zapewniona poprzez fizyczne rozmieszczenie sił w rejonie lub zdominowanie określonego rejonu poprzez systemy ogniowe. Kontrola nad terenem nie oznacza całkowitego wyeliminowania przeciwnika z rejonu. Ponadto, przeciwnik może oddziaływać ogniowo na kontrolowany teren, ale nie może się w nim przemieszczać²².

Po analizie dokumentów armii USA można mieć pewność, że badane terminy pomimo zbliżonych znaczeń nie mogą być jednak używane zamiennie. Wygląda na to, że każde kolejne pojęcie jest znaczeniowo szersze od poprzedniego. Zająć to rozmieścić bez przeciwdziałania przeciwnika. Opanować to *de facto* zająć, ale z aktywnym przeciwdziałaniem. Natomiast kontrolować nie da się bez wcześniejszego zajęcia lub opanowania. Ponadto, rejon kontrolowany, poza tym w którym fizycznie rozmieszczone są wojska może być poszerzony o rejony które dane wojska mogą zdominować swoim ogniem (patrz – rysunek 2).

²⁰ *FM 3-90-1 Offence and defence*, Washington 2013, s. B9, tłum. własne.

²¹ *Ibidem*, s. B10, tłum. własne.

²² *Ibidem*, s. B-5, tłum. własne.

Rysunek 2: Zależność między terenem zajęтым a terenem kontrolowanym
 Źródło: Opracowanie własne.

W związku z powyższym obszarem zajęтым przez przeciwnika nazywać będziemy obszar, w którym przeciwnik jest rozmieszczony a samo rozmieszczenie nastąpiło bez przeciwdziałania wojsk własnych. Obszar opanowany przez przeciwnika to obszar, na którym wcześniej znajdowały się wojska własne lecz w toku prowadzonych działań musiały się z niego wycofać. Obszar kontrolowany z kolei to zasadniczo każdy obszar, na którym fizycznie rozmieszczone są pododdziały przeciwnika, a dodatkowo obszar w którym przeciwnik dominuje poprzez wykorzystanie na przykład środków ogniowych lub patroli, umożliwiając jednocześnie sobie wykorzystanie tego terenu i uniemożliwiając jego wykorzystanie wojskom własnym. Wydaje się, że taka interpretacja jest znacznie bardziej zrozumiała niż aktualne zero-jedynkowe podejście SZ RP. Wprowadzenie stanów pośrednich jednoznacznie określa stan posiadania przez przeciwnika obszaru działań zbrojnych. W tej sytuacji używanie słowa „czasowo” staje się niezasadne.

STANY POSIADANIA PRZEZ PRZECIWNIKA OBSZARU DZIAŁAŃ ZBROJNYCH A OKUPACJA

Rozumowanie obszaru zajętego, opanowanego czy kontrolowanego przez przeciwnika jest odmienne w podejściu prawnym. W międzynarodowym prawie konfliktów zbrojnych funkcjonuje pojęcie okupacji. Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych to jedna z najstarszych dziedzin prawa międzynarodowego publicznego, która reguluje

postępowanie stron walczących w konfliktach międzynarodowych i nie międzynarodowych w zakresie metod i środków walki. Jego normy zawarte są w umowach międzynarodowych, jak i międzynarodowym prawie zwyczajowym. Do ich tworzenia, a następnie stosowania i przestrzegania zobowiązane są państwa, będące podmiotami prawa międzynarodowego. Mają one obowiązek wykorzystywać i upowszechniać normy prawne w trakcie prowadzenia działań bojowych w ramach konfliktów zbrojnych. W związku z tym, aby możliwe było dokładne przeanalizowanie zależności poszczególnych stanów posiadania przez przeciwnika obszaru działań zbrojnych a okupacji, warto bliżej zapoznać się z tym terminem.

Literatura traktująca o okupacji wyróżnia wiele jej rodzajów i klasyfikacji. Miedzy innymi według sytuacji międzynarodowej mówimy o okupacji pokojowej i wojennej, a według stanowiska jaki zajmuje legalny rząd na okupację dobrowolnie zaakceptowaną i wymuszaną²³. Z oczywistych względów uwaga skupiona zostanie na okupacji wojennej. Okupacja wojenna według zapisów *Encyklopedii PWN*, to czasowe zajęcie przez siły zbrojne państwa wojującego części lub całości terytorium przeciwnika i ustanowienie tam faktycznej władzy²⁴. Bardziej szczegółowa definicja ze *Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* opracowanego w Akademii Obrony Narodowej, określa okupację wojenną jako sytuację, „gdy część lub całość terytorium jednego państwa w toku działań wojennych znalazły się we władzy faktycznej państwa lub państw nieprzyjacielskich. Władza ta ma charakter tymczasowy i ograniczony przez prawo międzynarodowe. Okupant nie nabywa bowiem zwierzchnictwa terytorialnego nad terytorium okupowanym. Suwerennym pozostaje poprzedni właściciel tego terytorium. Prawo wojenne przyznaje okupantowi wiele istotnych uprawnień, niezbędnych dla kontynuowania wojny i utrzymania porządku publicznego na terytoriach okupowanych”²⁵.

W tym miejscu warto również wspomnieć, że w piśmiennictwie traktującym o okupacji funkcjonuje również i niekiedy jest używany termin okupacji wojskowej. Według zapisów tego samego słownika, „okupacja wojskowa to tymczasowe władanie zajęтым terytorium innego państwa, w wyniku wkroczenia wojsk. Wyróżnia się dwa rodzaje okupacji wojskowej: okupację wojenną i okupację pokojową. Okupacja wojenna ma miejsce w czasie wojny i polega na

²³ M. Flemming, *Okupacja wojskowa w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa 1981, s. 21.

²⁴ Strona internetowa Encyklopedia PWN.pl, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/okupacja;4009369.html>, [dostęp: 10.03.2023].

²⁵ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002, s. 89.

zawładnięciu terytorium innego państwa i ustanowieniu na nim administracji wojskowej i cywilnej. Okupacja pokojowa to tymczasowe władanie zajęтым terytorium, polegające na wprowadzeniu w czasie pokoju Sił Zbrojnych na terytorium obcego państwa i ustanowienie na nim administracji wojskowej i cywilnej. Następuje zwykle na podstawie umowy międzynarodowej²⁶.

Zapisy wspomnianego wcześniej artykułu 42 *Regulaminu Haskiego* podkreślają że terytorium uważa się za okupowane, jeżeli faktycznie znajduje się pod władzą armii nieprzyjacielskiej. Ogólnie ujmując okupacja stanowi jedną z form prowadzenia działań. Jest następstwem zaczepnych operacji wojennych, prowadzonych w celu podboju obcego terytorium i wykorzystania go dla realizacji ewentualnych dalszych planów wojennych. Jednym z celów okupacji jest wykorzystanie podbitego terytorium dla potrzeb wojennych, użycie go w charakterze wyjściowego obszaru operacyjnego do dalszych działań, wykorzystanie zasobów ekonomicznych, siły roboczej, itd²⁷. Twierdzenia te bardzo przypominają proponowaną definicję obszaru kontrolowanego przez przeciwnika, dlatego też, aby w pełni zrozumieć zawiłości okupacji wojennej nie wystarczy tylko analiza definicji. Artykuł 42 daje informację, dotyczącą momentu rozpoczęcia okupacji. Mowa jest w nim o chwili faktycznego przejścia władzy z rąk rządu legalnego do rąk okupanta. W świetle powyższego zapisu okupacja wojenna jest „przejściowym wykonywaniem efektywnej władzy terytorialnej bez zgody zwierzchnika terytorialnego, która ma miejsce w trakcie trwania konfliktu zbrojnego”²⁸. Wspomniana przejściowość okupacji sugeruje że stan ten nie jest permanentny. W związku z tym artykuł 43 zobowiązuje okupanta do „przywrócenia i zapewnienia, o ile to możliwe, porządku i życia społecznego, przestrzegając z wyjątkiem bezwzględnych przeszkód, prawa obowiązujące w tym kraju”. Z zapisu tego wynika jasno, że władza okupanta polegała będzie głównie na administrowaniu terytorium i zabrania wprowadzania zmian na obszarach okupowanych. W związku z tym los obszaru zostaje rozstrzygnięty po zakończeniu wojny, co automatycznie wyklucza możliwość inkorporacji terytorium przed jej zakończeniem.

²⁶ Ibidem, s. 89.

²⁷ P. Kleut, *Taktyka działań partyzantki jugosłowiańskiej*, MON, Warszawa 1973, s. 37.

²⁸ R. Kwiecień, *Okupacja wojenna w świetle prawa międzynarodowego: natura, skutki, nowe tendencje*, Annales UMCS, Lublin 2013, s. 69.

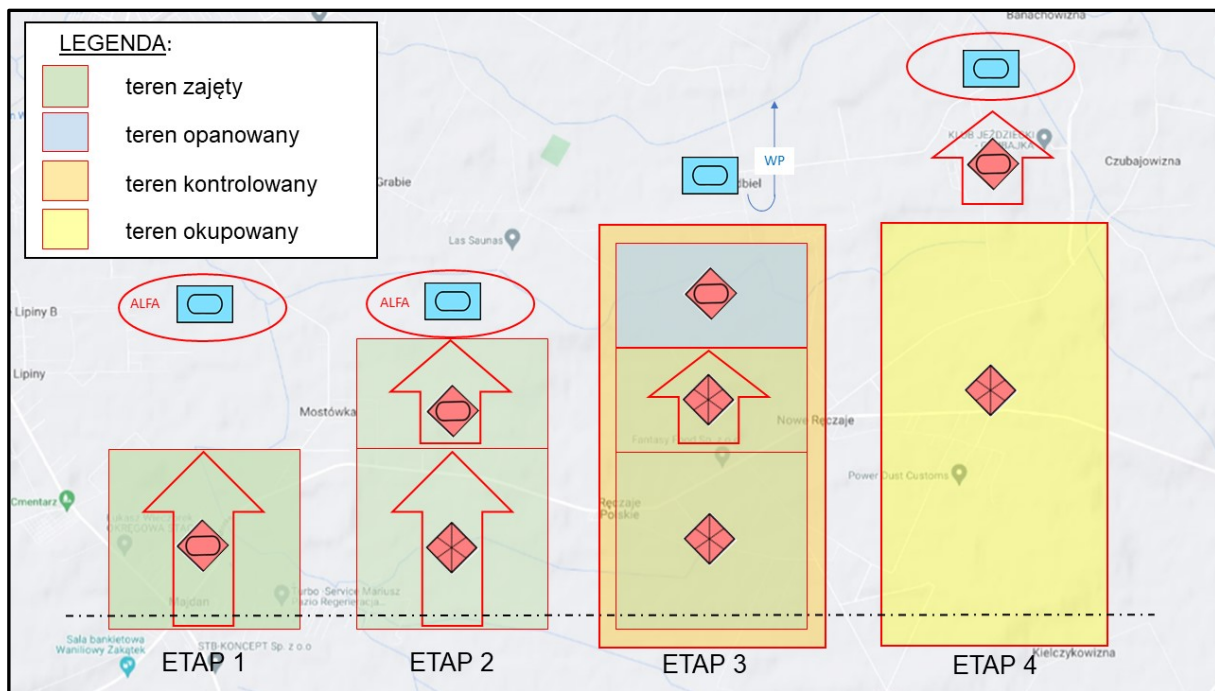
Niezmiernie ważną kwestią jest skuteczność okupacji jako jej konstytutywny element. Okupacja nie może być symboliczna. Istnieje tylko tam, gdzie okupant zdolny jest przy pomocy sił wojskowych i instytucji cywilnych do skutecznego władztwa administracyjnego²⁹. Wynika z tego, że wszelkiego rodzaju deklaracje władz cywilnych czy wojskowych o ogłoszeniu okupacji nie mają skuteczności prawnej, jeżeli terytorium, o którym mowa nie jest faktycznie zajęte przez wojska inwazyjne. Ponadto, przekroczenie przez wojska przeciwnika granicy państwowej, w celu rozpoczęcia działań zbrojnych czy wywieszenie swojej flagi na urzędach nie oznacza powstania stanu okupacji. W związku z tym wszelkie przemarsze wojsk, prowadzenie działań rozpoznawczych w jakimś rejonie, czy jego wykorzystanie na poczet kontynuowania działań ofensywnych również nie oznaczają automatycznie powstania stanu okupacji, chyba że są one nastawione na jego dłuższe zajęcie. Jak wobec tego w myśl prawa międzynarodowego traktowane są obszary, na których trwają działania wojenne, a ciągłe zmiany na wysoce manewrowym polu walki uniemożliwiają kontrolę rejonu w takim zakresie, aby można było wprowadzić faktyczny stan okupacji. Marian Fleeming twierdzi, że w takich przypadkach powstaje bądź stan faktycznego braku władzy administracyjnej, albo też tworzy się występujący często w historii wojen, przejściowy niezależny samorząd lokalny. Organizuje się on spontanicznie, bez zachowania trybu legalnego jako przejściowe organa administracji. W takich przypadkach nie ma okupacji wojennej, a terytorium powinno być uważane za pozostające nadal we władaniu państwa, do którego należy³⁰.

Według Morrisa Greenspana „efektywna okupacja wojenna rozpoczyna się, kiedy na danym obszarze pokonany został zorganizowany opór, a wojska, które objęły ten obszar, są w stanie w rozsądnym czasie utrzymać władzę w każdej części okupowanego obszaru. Nie znaczy to, że wojska okupacyjne muszą stacjonować w każdym zakątku terytorium, istotne jest, by mogły dać odczuć swą władzę w określonym czasie i miejscu, gdy tego wymaga sytuacja”³¹. Pogląd ten jest po raz kolejny zbieżny z wcześniejszymi rozważaniami dotyczącymi znaczenia zadania taktycznego „kontrola” i proponowaną definicją obszaru kontrolowanego przez przeciwnika.

²⁹ E. Benvenisti, *Billigerent occuparion*, Princeton 1993, s. 4-9.

³⁰ M. Flemming, *Okupacja ...*, wyd. cyt., s. 92.

³¹ M. Greenspan, *The modern law of land warfare*, Berkley 1959, s. 214.

Rysunek 3: Zależności pomiędzy poszczególnymi stanami kontroli przeciwnika nad obszarem działań zbrojnych a okupacją

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek nr 3 obrazuje zależności pomiędzy poszczególnymi stanami posiadania przez przeciwnika obszaru działań zbrojnych i okupacją. Aby lepiej zwizualizować hipotetyczną agresję przeciwnika, działania zostały podzielone na cztery etapy. W etapie 1 wojska przeciwnika rozpoczynają działania zbrojne. Przekraczają granice państwową i nie napotykając oporu ze strony wojsk własnych przemieszczają się w głąb państwa. Po osiągnięciu zamierzonych celów zatrzymują się i zaczynają rozmieszczać swoje wojska w rejonie. W tej sytuacji rejon jest zajęty przez przeciwnika. W etapie 2 wojska przeciwnika kontynuują prowadzenie działań w głąb państwa, a ich celem jest opanowanie obiektu ALFA. W obiekcie tym obronę zorganizowały wojska własne. Za wojskami pierwszego rzutu przeciwnika przemieszczają się kolejne oddziały które rozmieszcniają swoje wojska w rejonie. Podobnie jak w etapie 1 teren jest zajęty przez przeciwnika. W etapie 3 pierwszorzutowe wojska przeciwnika pokonały wojska własne zmuszając je do wycofania się. Rejon został opanowany. Za wojskami pierwszego rzutu przeciwnik poprzez organizację posterunków kontrolnych czy patroli próbuje ustanowić swoją kontrolę nad obszarem, aby w niezakłócony sposób mógł go wykorzystać do kontynuowania działań zbrojnych. W etapie 4 pierwszorzutowe wojska kontynuują działania w celu opanowania kolejnych rejonów broniących przez wojska własne. Na tyłach przeciwnik rozszerza swoją kontrolę nad obszarem. Wprowadza swoje wojska wewnętrzne, neutralizuje

możliwość działania organów administracji państwowej, ogranicza swobody obywatelskie, a w końcu ustanawia swoje rządy. W tej sytuacji możemy powiedzieć, że przeciwnik uzyskał faktyczną władzę nad obszarem. Nie tylko ustanowił swoje władze, ale za pośrednictwem wojska kontroluje cały rejon. Na tej podstawie można stwierdzić, że rejon jest okupowany przez przeciwnika.

PODSUMOWANIE

W ramach końcowych wniosków warto skomentować poszczególne części przyjętej na potrzeby artykułu hipotezy roboczej.

W literaturze przedmiotu panuje chaos pojęciowy i nie ma jasno zdefiniowanych stanów kontroli przeciwnika nad obszarem. W tym przypadku bez wątplenia hipoteza się potwierdziła. W ramach doktryn i regulaminów Wojsk Lądowych oraz Wojsk Obrony Terytorialnej w zasadzie nie funkcjonują stany posiadania przez przeciwnika obszaru działań zbrojnych. Siły Zbrojne posługują się tylko jednym pojęciem „terenu czasowo zajęty przez przeciwnika”. Jednakże w literaturze możemy spotkać się z terenem opanowanym przez przeciwnika, terenem kontrolowanym przez przeciwnika czy terenem okupowanym. Pomimo że zdefiniowany i to bardzo pobieżnie jest tylko teren czasowo zajęty przez przeciwnika to wszystkie pozostałe wymienione terminy stosowane są zamiennie i uznane za swojej synonimy. Ponadto, bardzo rzuca się w oczy rażąca niekonsekwencja w stosowaniu słowa „czasowo”. Raz jest on stosowany a innym razem nie. Może to budzić poczucie, że teren czasowo zajęty przez przeciwnika to co innego niż teren zajęty przez przeciwnika. Po raz kolejny definicja nie wyjaśnia o jaki czas tak naprawdę chodzi. Natomiast analiza prawa międzynarodowego konfliktów zbrojnych jasno określa, że rozstrzygnięcia dotyczące rejonu który w czasie walki znalazł się po stronie przeciwnika zostaną podjęte po zakończeniu działań zbrojnych. W związku z tym naturalnym jest, że tereny będą zajęte, opanowane czy, kontrolowane czasowo i dodawanie tego słowa w każdym wypadku jest niecelowe. Wątpliwość budzi również użycie słowa „teren”, który stanowi tylko jeden z fizycznych elementów obszaru działań. Dodatkowo, narodowa literatura w żaden sposób nie odnosi się to terminologii NATO, gdzie stosowane jest pojęcie rejonów niedostępnych.

Biorąc pod uwagę terminologię NATO używane w SZ RP pojęcie terenu zajętego przez przeciwnika jest niewłaściwie rozumiane przez żołnierzy i nie ma związku z faktycznym zajęciem terenu. W tej części hipoteza również się potwierdza. Teren czasowo zajęty przez przeciwnika

utożsamiany jest w SZ RP ze stanem okupacji. Wszelkie dokumenty które wspominają o tym terenie jednoznacznie wskazują na działania związane konspiracją oraz budowaniem ruchu oporu. Jednakże w NATO, którego jesteśmy częścią od 1999 roku całkiem inaczej rozumiany jest obszar zajęty. Inaczej rozumiany jest również obszar opanowany i kontrolowany, czyli w narodowym ujęciu literatury wojskowej synonimy terenu zajętego. Należy pamiętać, że każdy kolejny termin jest znaczeniowo szerszy od poprzedniego. Obszar zajęty przez przeciwnika to obszar, w którym przeciwnik rozmieścił swoje wojska bez przeciwdziałania. Obszar opanowany przez przeciwnika to obszar, który przeciwnik zajął, ale w walce i zmusił wojska do wycofania się z niego. Obszar kontrolowany przez przeciwnika z kolei, to obszar, który przeciwnik zdominował poprzez swoje możliwości i uniemożliwia jego wykorzystanie wojskom własnym. Warto również powiedzieć, że każdy obszar, na którym faktycznie rozmieszczone są wojsk przeciwnika jest obszarem przez niego kontrolowanym.

Poszczególne stany posiadania przez przeciwnika obszaru działań zbrojnych nie mogą być utożsamiane z okupacją. W tej części hipoteza robocza po raz kolejny potwierdza swoje założenia, ale z pewnym zastrzeżeniem. O ile stany, w których obszar jest zajęty lub opanowany przez przeciwnika na pewno nie mogą być utożsamiane z okupacją, to już obszar kontrolowany może. Oczywiście to zależy od zakresu faktycznej kontroli i od sposobu w jaki przeciwnik dany rejon chce wykorzystać. Obszar może być kontrolowany tylko poprzez systemy ogniowe, partole, posterunki kontrolne jako minimalny zakres kontroli służący zapewnieniu porządku w rejonie. Przeciwnik może jednak chcieć wykorzystać rejon do budowania swojego zaplecza, które posłuży mu do kontynuowania dalszych działań zbrojnych. Wówczas znacząco zakres kontroli rozszerzy, łącznie z ustanowieniem swoich organów władzy. Można więc uznać, że nie każda kontrola rejonu będzie równoznaczna z okupacją, ale każda okupacja będzie równoznaczna z kontrolowaniem obszaru.

Reasumując, ważne jest, aby w SZ RP wprowadzić stany posiadania przez przeciwnika obszaru działań zbrojnych. Jeżeli nawet nie te które wynikają z tego artykułu i rozumowania NATO to inne, ale takie które w jednoznaczny sposób będą określały o jakim faktycznie stanie mówimy. Przywołując jeszcze raz poglądy wspomnianych z wprowadzenia dziennikarzy, nie każdy obszar, na którym znajduje się przeciwnik jest obszarem okupowanym, a idąc dalej nie możemy określać przeciwnika jako okupanta. Istotne jest, aby polska sztuka wojenna wypełniła tę znaczącą lukę w wiedzy.

BIBLIOGRAFIA

REFERENCES LIST

PIŚMIENICTWO

LITERATURE

Benvenisti E., *Billigerent occuparion*, Princeton 1993.

Bujak A., *Środowiska a działania bojowe na terytorium Polski*, Toruń 2000.

Elak L., *Działania taktyczne Wojsk Lądowych SZ RP*, Warszawa 2014.

Flemming M., *Okupacja wojskowa w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa 1981.

Greenspan M., *The modern law of land warfare*, Berkley 1959.

Kleut P., *Taktyka działań partyzantki jugosłowiańskiej*, MON, Warszawa 1973.

Kwiecień R., *Okupacja wojenna w świetle prawa międzynarodowego: natura, skutki, nowe tendencje*, Annales UMCS, Lublin 2013.

ŹRÓDŁA

SOURCES

AAP-6 Słownik terminów i definicji NATO, 2017

ATP-112 Mission task verbs for use in planning and dissemination of orders, NATO 2020.

DD-3.40 Wojska Obrony Terytorialnej w operacji, Warszawa 2018

FM 3-90-1 Offence and defence, Washington 2013.

Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej (Dz. U. z dnia 10 marca 1927 r.).

Regulamin Działania Wojsk Lądowych, Warszawa 1999.

Regulamin Działania Wojsk Lądowych, Warszawa 2008.

Norma Obrona, Wojskowe symbole graficzne, MON, Warszawa 2016.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, AON, Warszawa 2002.

Copyright (c) 2023 Mariusz Urbaneek

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.
4.0 International License.